

جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۴۰۴، دوره ۸، شماره ۲، صص ۵۱۳-۴۹۷

بررسی عوامل موثر بر رفتارهای زیست محیطی شهروندان

(مطالعه موردی؛ منطقه ۴ شهرداری اهواز)

مجید گودرزی^{۱*}، زهرا سلطانی^۲، طاهره ریواسی^۳

۱-دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

m.goodarzi@scu.ac.ir

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۴

چکیده

با توجه به افزایش روزافزون چالش‌های زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ، بررسی رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی در توسعه پایدار شهری اهمیت ویژه‌ای یافته است. شهر اهواز به‌ویژه منطقه ۴ آن، با مسائل متعددی در حوزه آلودگی و مدیریت پسماند روبه‌رو است. درک عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی ساکنان این منطقه می‌تواند به طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های آموزشی و اجرایی مؤثر کمک کند. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل این عوامل، تلاش دارد تا گامی در جهت بهبود عملکرد زیست‌محیطی شهروندان و ارتقای کیفیت زندگی شهری بردارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل موثر بر رفتارهای زیست محیطی شهروندان شهر اهواز (نمونه موردی: منطقه ۴ شهرداری) انجام گردیده است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی - نظری و از نظر ماهیت و روش، توصیفی - تحلیلی است. جمع‌آوری داده‌های میدانی از طریق پرسشنامه صورت گرفته و با استفاده از نرم افزار SPSS و آزمونهای پیرسون و اسپیرمن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند. نتایج پژوهش نشان داد که بین دانش زیست محیطی، تحصیلات و جزسیت با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد؛ اما برعکس بین نگرش زیست محیطی با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه ای وجود ندارد.

واژه های کلیدی: رفتارهای زیست محیطی، نگرش زیست محیطی، آلودگی زیست محیطی، منطقه ۴ شهر اهواز.

برای اولین بار از شروع دوره کشاورزی و امکان اسکان ثابت جغرافیایی بشر در دوازده هزار سال قبل، فعالیت اقتصادی در مقیاس جمعی قادر به جایگزینی نظام ها و فرآیندهای بیولوژیکی جهانی به گونه ای شده است که هم پایداری زیست محیطی جهان و هم امنیت جغرافیای سیاسی را به مخاطره انداخته است. اسناد تجربی نشان می دهند که اقتصاد انسانی در حال تسلط بر فضای محیط زیستی است (ریس و واکر میگل، ۱۹۹۴: ۲۲۳). موج فزاینده رشد جمعیت به همراه مصرف رو به افزایش فردی موجب شده تا مطالبات انسان ها در عرصه سیاره خاکی بیش از مقتضیات طبیعی آن با شد (بروان و کین، ۱۳۷۵: ۱۵). به نظر می رسد. امروزه مشکلات زیست محیطی شهروندان، سازمانها و موسسات سرتاسر جهان را بیش تر از ۳۰ سال پیش نگران کرده است و ادبیات رفتاری خبر از وجود یک رابطه مثبت میان دانش و رفتار می دهد. عباراتی از قبیل دهه ی محیط زیست "یا" دهه ی زمین به دهه ی ۱۹۹۰ پیوند خورده است. نخعی و خیری (۱۳۹۱: ۱۰۷). مطالعه درباره رفتار زیست محیطی یکی از حوزه های جامعه شناسی زیست محیطی است که در سه دهه اخیر در بسیاری از کشورهای توسعه یافته غربی انجام شده است. اگر چه در کشورهای توسعه نیافته و کمتر توسعه یافته چنین مطالعاتی صورت نگرفته یا کمتر به آن پرداخته شده است؛ اما مسائل زیست محیطی در این کشورها بیش تر شده و مورد توجه اذعان عمومی قرار گرفته است (نواح و همکاران، ۱۳۹۰).

در شهر اهواز در پی افزایش جمعیت و پیشرفتهای صنعتی و تکنولوژی نه تنها میزان مصرف آب شهری زیاد شده، بلکه میزان آلودگی محیط زیست آن ناشی از ورود آشکار فاضلاب به رودخانه آلودگی هوا در نتیجه ی فعالیتهای صنایع حمل و نقل و آلودگی خاک و منابع آب زیر زمینی در اثر ورود فاضلاب و پسماندهای شهری نیز افزایش یافته است. رودخانه کارون که از این شهر می گذرد نیز با مشکل آلودگی مواجه گردیده است. با توجه به این که این رودخانه در کناره هایش اراضی مزروعی و زراعی متعددی را جای داده، سالانه آلاینده های مختلف فیزیکی شیمیایی و زیستی وارد این رودخانه می شوند. ر سوبات رودخانه می تواند محل مناسبی جهت ذخیره سازی مواد آلوده کننده حاصل از تخلیه فاضلابهای شهری و صنعتی باشند که بیش تر به دلیل آگاهی نداشتن و کمبود دانش شهروندان نسبت به مسائل زیست محیطی این فاضلابها وارد رودخانه کارون میشوند و باعث آلودگی آب آن می شوند به همین دلیل پژوهش حاضر به بررسی تحلیل و باز شناسی رفتارهای زیست محیطی شهری شهر اهواز می پردازد. امید است که با انجام این تحقیق بتوانیم اطلاعات قابل توجهی در خصوص دانش و بینش و رفتاری که شهروندان نسبت به محیط زیست دارند را به دست آوریم.

از مهم ترین نگرانی های انسان قرن بیست و یکم مسائل و مشکلات زیست محیطی است که بسیاری از این مسائل از رفتارهای نامناسب زیست محیطی انسانها سرچشمه می گیرد (لاله پور و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۷). طبیعت برای بقای همه موجودات آفریده شده است و بدین سان همیشه پیوند ناگسستنی میان انسان و طبیعت وجود داشته است. محیط زیست سامانه ای تعریف می شود که انسان، طبیعت و فرهنگ عناصر سازنده آن هستند. رفتار زیست محیطی رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می دهد (حبیب پور کتابی و همکاران، ۱۳۹۹). افراد هر اجتماعی بر حسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی فرهنگی و شخصیتی خود برخورد متفاوتی با محیط زیست دارند. رفتارهای زیست محیطی انسان به عنوان یکی از مهم ترین و تأثیر گذارترین عوامل موثر بر محیط زیست مورد توجه بسیاری از پژوهشگران و محیط گرایان قرار گرفته است (شریف زاده و همکاران ۱۴۰۰: ۱۸۴). در چند دهه گذشته تحقیقات حوزه سیاست گذاری و برنامه ریزی محیط زیست بر نقش شهروندان به عنوان عامل تأثیر گذار بر تلاشهای مرتبط با توسعه پایدار شهری تمرکز نموده اند (Asilsoy&Oktay, 2018: 768). از نظر برخی از محققین شهروندان گرایش به این عقیده دارند که مقابله با مشکلات زیست محیطی وظیفه مسئولین است و اعتماد ساکنان نسبت به طرحها و ابتکارات سازمانهای محلی برای محافظت از محیط

زیست در سطح بسیار پایینی قرار دارد (Song et al., 2019: 109). عبارت رفتار زیست محیطی از شرایط معاصر بر می آید که در آن مطالعات اجتماعی رفتار زیست محیطی را مطالعه می کنند. زمانی که جامعه تغییرات محیط زیست اکو سیستم بیو سفر و آب و هوا را نشان می دهد که به دلیل فعالیتهای انسانی تشدید شده اند، توجه متخصصان به طور عمده بر آن رفتارهای زیست محیطی متمرکز میشود که با مصرف انرژی مواد خام، هدر دادن محصولات و آلودگی مرتبط اند؛ بنابراین رفتار زیست محیطی رفتاری است که تأثیر بسزایی بر محیط دارد. فرهنگ عمومی از مهمترین عوامل اثر گذار بر رفتارهای محیط زیستی یک جامعه است (خواجه نوری و دسترس، ۱۳۹۸)؛ به عبارت دیگر فرهنگ حفاظت و صیانت از محیط زیست عامل توسعه پایدار است که نقش اساسی در مسائل، تعاملات و کنش های روزمره انسان (Chwialkowska et al., 2020: 7) دارد و درست رفتار کردن را به او می آموزد رفتار شهروندی پایدار را میتوان زیستن با تمامی مسائل و مشکلات همراه با رعایت نمودن تمامی ملاحظات محیط زیستی برای توسعه و ادامه حیات پایا در یک منطقه بیان نمود (Payeste et al., 2020: 2016). در طی چند دهه گذشته به واسطه رشد جمعیت و میزان بالای مصرف و بهره برداری بیش از حد از منابع جهان طبیعت و محیط زیست تخریب شده است (Balunde et al., 2019: 11). شهروندی زیست محیطی «به عنوان رویکردی که مسئول حمایت از محیط زیست تعریف میشود رفتار شهروندانی که به عنوان عوامل تغییر در جامعه در حوزه خصوصی و عمومی در مقیاس محلی ملی و جهانی از طریق فردی و اقدامات جمعی در راستای حل مشکلات زیست محیطی معاصر جلوگیری از ایجاد مشکلات جدید زیست محیطی دستیابی به پایداری و ایجاد رابطه سالم با طبیعت مشارکت و عمل می کنند» (Hadjichambis et al., 2020: 8).

هدف این پژوهش بررسی عوامل موثر بر رفتار زیست محیطی شهروندان اهواز میا شد. با توجه به چالشهای زیست محیطی که شهر اهواز با آنها مواجه است از جمله آلودگی هوا آب و مسائل مربوط به دفع زباله ها، نیاز به درک و تحلیل رفتار زیست محیطی شهروندان این منطقه بیش از پیش احساس میشود. رفتارهای زیست محیطی افراد مانند مصرف بهینه منابع مدیریت پسماند و استفاده از حمل و نقل عمومی به جای وسایل نقلیه شخصی می تواند نقش موثری در کاهش تأثیرات مخرب زیست محیطی داشته باشد. هدف از این تحقیق، شناسایی و تحلیل عوامل موثر بر رفتارهای زیست محیطی ساکنان اهواز با تمرکز بر متغیرهای اجتماعی اقتصادی و فرهنگی است. نتایج این پژوهش میتواند به تدوین برنامه های آموزشی و سیاست گذاریهای موثر جهت بهبود وضعیت زیست محیطی شهروندان کمک کند.

مبانی نظری پژوهش

توجه به محیط زیست و اهمیت آن در زندگی انسان قرن ۲۱ را نمی توان نادیده انگاشت شواهد می گوید این سیاره خاکی گرفتار مسائل زیست محیطی است از نابودی منابع و انقراض گونه ها گرفته تا آلودگی بیش از حد و ضایعات سمی، انفجار جمعیت رشد صنعتی و تسلط فناوری بی سابقه این روند را روزه روز وخیم تر میکند؛ بنابراین در دهه های اخیر به فهرست بحران های جهانی، علاوه بر بحران های اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و ارزشی که تهدیداتی جدی محسوب می شوند مشکلات و بحران های زیست محیطی نیز اضافه شده است. از زمانی که بشر بر کره خاکی پای گذارده تعامل و پایداری بین او و جهان طبیعی برقرار بوده است؛ اما با رشد جمعیت و دستیابی به اختراعات و کشفیات جدید علمی که او را به سوی صنعتی شدن رهنمون می کرد. به موجودی غارتگر تبدیل شد که هر روز تقاضایش از طبیعت بیشتر شد و به تخریب منابع آن پرداخت به نحوی که در سی سال اخیر به دلیل درک پیامدهای بلندمدت موضوعات زیست محیطی در زندگی انسانها اهمیت بحث در این زمینه رو به فزونی گذاشت (صالحی و حمایت خواه، ۱۳۹۲: ۵۶) با توجه به افزایش پر شتاب مشکلات زیست محیطی و عوارض مخرب آن، اهمیت پژوهش درباره رفتارهای زیست محیطی در طول دهه های گذشته به

شدت افزایش یافت اهمیت این موضوع به حدی بود که نظر دانشمندان فعال در مجموعه وسیعی از رشته های دانشگاهی در حوزه هایی مانند آموزش تجارت جنگل داری، جغرافیا، مهندسی ارتباطات روان شناسی اجتماعی و جامعه شناسی را نیز به خود جلب کرد (کریم زاده، ۱۴:۱۳۸۸) تحقیقات نشان می دهند که آگاهی و دانش زیست محیطی مستقیماً با بسیاری از رفتارهای مصرف کننده رابطه دارد (Barber et al., 2009) افزایش آگاهی زیست محیطی تأثیر عمیقی بر رفتار مصرف کننده دارد. آجزن در مدل رفتار برنامه ریزی شده خود معتقد است که مقاصد رفتاری تأثیر انگیزشی بر رفتار دارند. گیدنز ریشه های و سرچشمه های اثرگذاری ما بر محیط زیست جنبه اجتماعی دارند و بسیاری از پیامدهای آن ها نیز اجتماعی است (گیدنز، ۱۳۸۳:۹۱۲).

اولین نتیجه تمرکز جمعیت و فعالیتها در شهرها مسائل زیست محیطی بوده که به اشکال مختلف آلودگی هوا، آب خاک، صوتی و غیره نمود پیدا کرده است. در بعد اجتماعی و اقتصادی نیز رشد سریع شهرنشینی به خصوص در شهرهای بزرگ باعث مسائلی نظیر توزیع نامتعادل و نارسایی خدمات و امکانات تفاوت فاحش در ارزش زمین و مسکن و شرایط زیستی آن شده است. در ایران تمرکزگرایی بیش از حد فعالیت ها و امکانات و جمعیت در شهرهای بزرگ عملکرد نامناسب سیستم حمل و نقل استفاده نادرست از منابع انرژی و ناتوانی در آگاهی رساندن به شهروندان در نحوه استفاده از منابع میزان زباله، کاهش تولید آن. بازیافت و غیره در واقع مسائلی هستند که به محیط زیست آسیب می رسانند. در این میان شهر اهواز به عنوان یکی از کلان شهرها ایران در سال های اخیر به دلایل مختلف از جمله پدیده گرد و غبار آلودگی آب رودخانه کارون وجود صنایع آلاینده در جوار مناطق مسکونی، مشکل دفع پسماندهای شهری و ... با مشکلات زیست محیطی فراوانی رو به رو است؛ بنابراین تحلیل و بازشناسایی نگرش رفتار زیست محیطی شهروندان جهت برنامه ریزی های کلان شهری امری ضروری به نظر می رسد. مهم ترین مشکلاتی که در شهر اهواز وجود دارد که باعث شده تا نگرانگان این موضوع را در کلان شهر اهواز بررسی کنند در تصاویر زیر مشاهده می کنید.

رویکردهای نظری مربوط به رفتارهای زیست محیطی

کویرا (۲۰۰۹) در بررسی مراحل انجام فراتحلیل اشاره می کند که در قسمت پیشینه تحقیق بیشتر به نظریات و تحقیقاتی اشاره شود که رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته مورد بررسی در فراتحلیل را نشان دهند تا خواننده در ابتدا درکی کلی از مهمترین نظریاتی که در این حوزه وجود دارد پیدا کند. در همین راستا در این قسمت از تحقیق حاضر به چند نظریه مهم در باب رفتارهای زیست محیطی اشاره می گردد.

نظریه ی ارزش عقیده هنجار استرن توسعه های اخیر در زمینه ی نظریات و انجام پژوهشهای فراوان نوید بخش تدوین یک چهارچوب تحلیلی برای مطالعه ی رفتارهای انسانی در قبال محیط زیست پیش روی می نهد. رفتار زیست محیطی با توجه به آثار آن قابل تعریف است. رفتار زیست محیطی با توجه به اثرات آن بر ذخایر ماده و انرژی و همچنین تحت الشعاع قرار دادن ساختار و پویایی زیست بوم ها و زیست کره تعریف میشود (استرن، ۱۹۹۷) برخی فعالیت ها مثل جنگل زدایی یا دفع زباله های خانگی مستقیماً بر محیط زیست اثر می گذارند و جزو رفتارهای زیست محیطی اند. برخی رفتارهای دیگر در واقع به طرز غیر مستقیمی، زمینه ساز ایجاد تصمیم ها و انتخابهایی میشوند که بر محیط زیست تأثیر دارد. به عنوان مثال، رفتارهایی که سیاستهای توسعه بین المللی قیمت کالاها و اجناس در بازارهای جهانی و سیاستهای مالیاتی و زیست محیطی ملی که به مراتب بعضاً از رفتارهای مستقیم تأثیر گذار مهم ترند؛ بنابراین تعریف رفتار زیست محیطی را به دو دسته ی کلی تأثیر محور و قصد محور عوامل مستقل رفتار مدنظر هستند. به زعم (استون، ۲۰۰۰) هر دو تعریف در مطالعه رفتار زیست محیطی حائز اهمیتند. نظریه ی ارزش - باور - هنجار نظریه ی ارزش را به نظریه ی فعال سازی هنجاری پیوند میدهد. در این نظریه فرض بر این است که پیامد فعال سازی هنجارها با پیامد ارزش شمند بودن یک

موضوع با هم مغایرت دارد. از این رو افرادی که برای گونه های دیگر موجودات ارزش قائلند دغدغه ی شرایط زیست محیطی تهدید کننده ی آن را دارند. دقیقاً مانند افراد نوع دوستی که مردم برایشان با اهمیت اند و دغدغه ی زیست محیطی شان درباره ی به خطر افتادن سلامت و رفاه این مردم است (استرن، ۱۹۹۹)

نظریه کنش معقولانه و رفتار برنامه ریزی شده در قالب نظریه کنش معقولانه فیش بین و ایزن (۱۹۷۵) معتقد بودند که بزرگترین تبیین کننده رفتار افراد قصد و نیت آنها می باشد. قصد و نیت های افراد عواملی هستند که بر رفتار تاثیر میگذارند نیت افراد همچنین نشان می دهد که افراد چگونه تلاش میکنند و یک رفتار خاص را ترجیح میدهند. به طور کلی، اگر نتیجه عملی برای فرد مثبت باشد فرد بیشتر برای انجام آن گرایش دارد بر پایه این نظریه قصد و تمایل شخص به انجام رفتار از دو عامل گرایش نسبت به رفتار و هنجارهای ذهنی مرتبط با آن رفتار تاثیر می پذیرد. گرایش به رفتار یک متغیر فردی است که طی آن فرد خوب یا بد بودن یک رفتار را از نظر خودش ارزیابی میکند. هنجار منعکس کننده نفوذ و فشار اجتماعی است که شخص آنرا برای انجام کاری رفتاری احساس و ادراک میکند در شرایطی که گرایش ها و هنجارها هر دو در رابطه با رفتار مثبت باشند قصد به انجام رفتار معین افزایش خواهد یافت. عناصر نظریه ایزن و فیش باین از دو عنصر اصلی تشکیل شده است بخش شخصی و بخش اجتماعی که ترکیب آنها پیش بینی کننده یک قصد رفتاری است (ایزن، ۱۹۹۱: ۱۸۱) ایزن و درایور (۱۹۹۲) نظریه کنش معقولانه را در مواردی که رفتار شخص با یک کنترل اجتماعی مواجه می شود. تحت عنوان رفتار برنامه ریزی شده بسط دادند. این نظریه مدعی است که محرک رفتار شخص که به وسیله گرایش رفتاری حمایت اجتماعی و کنترل رفتار درک شده به وجود می آید. رفتار فرد را مشخص میکند با توجه به این دو نظریه میتوان مدعی شد که رفتار زیست محیطی افراد متأثر از باروها هنجارها و کنترل رفتار ادراک شده می باشد.

نظریه چرخه ادواری تولید شناسایی شنایرک (۲۰۰۸) در قالب نظریه چرخه ادواری تولید معتقد است که مشکلات محیط زیستی از چرخه تولید تازه ظهور پدیدار میشوند و در مرکز آن این سیستم بر مبنای محرک قوی جهت گسترش تولید و بازارها در نظام سرمایه داری بر پا شده است. در منطق چرخه ادواری تولید سرمایه هم جایگزین کارگران شد و هم مستلزم مقادیر رو به رشدی از منابع طبیعی به عنوان مواد خام جهت به حرکت درآوردن ماشین آلات جدید انرژی آب و مکان های زباله بود. این گسترش مستلزم پرداختهای بیشتر از قبل از اکوسیستم ها بود مواد خام و انرژی و از اینرو به تهی سازی بیشتر منابع طبیعی منجر شد. این گسترش منجر به افزودنهای بیشتر در اکوسیستم ها نیز شد آلودگیهای مواد شیمیایی سمی و دیگر اشکال زباله خشک از اینرو اکوسیستم ها بطور فزاینده به عنوان منابع مواد خام و چاه هایی برای ضایعات سمی مورد استفاده قرار گرفتند و در نتیجه بطور فزاینده تخریب شدند در حالی که میزان سود سرمایه داران بالاتر رفت؛ بنابراین میتوان بیان کرد که افزایش تولیدات صنعتی و منفعت طلبی افراد و نظام های اقتصادی منجر به رعایت کمتر رفتارهای زیست محیطی می گردد.

نظریه بوردیو از نظر بوردیو سرمایه فرهنگی میتواند به سه شکل وجود داشته باشد. در حالت تجسم یافته یعنی به شکل خصائل دیرپای فکری و جسمی در حالت عینیت یافته به شکل کالاهای فرهنگی تصاویر کتابها، لغت نامه ها ادوات ماشین آلات و غیره که ردپا یا تحقق نظریه ها یا نقد این نظریه ها و غیره است و بالاخره در حالت نهادینه شده؛ یعنی شکلی از عینیت یافتگی که باید حساسش را جدا کرد؛ زیرا خواص اصلی خود را به طور کامل به سرمایه فرهنگی که بنا به فرض ضمانت کننده آن است واگذار می کنند (بوردیو، ۱۳۸۴) حالت نهادینه شده عینیت یابی سرمایه فرهنگی به شکل مدارک و مدارج آموزشی یک راه خنثی کردن خواصی است که ناشی از آن است که این سرمایه متجسد با جسم فرد حد و مرز یکسان دارد. این عینیت یابی چیزی است که موجب تفاوت میان سرمایه خودآموخته و

سرمایه فرهنگی مستظهر به مدارج آموزشی و امتیازات ضمانت شده می باشد و از نظر رسمی مستقل از شخص حامل است (واقعی و حقیقتیان، ۱۳۹۳: ۵۱).

بوردیو معتقد است که لازمه ی سرمایه ی فرهنگی نهادی قبل از هر چیز وجود افراد با صلاحیت و مستعد در جهت کسب انواع مدرک تحصیلی و دانشگاهی است. از طرف دیگر مستلزم وجود نهادهای رسمی که این مدرک تحصیلی را صادر و هم به آن رسمیت بخشند. است. از ویژگیهای بارز این سرمایه این است که به شکل پلی میان اقتصاد و فرهنگ عمل می کند (حاجی زاده میمندی و همکاران ۱۳۹۳: ۱۹) به اعتقاد آزادار مکی (۱۳۸۰)، یکی از عوامل اجتماعی م سلط در تبیین کنشهای مردم ایران خانواده است. بر این اساس، خانواده های ایرانی می توانند با آموزش و تربیت فرزندان خویش از بدو تولد زمینه را برای کنش ها و رفتارهای مسئولانه زیست محیطی و داشتن نگرش زیست محور در راستای حمایت از محیط زیست، بیش از پیش مهیا کنند هم چنین وجود در سهایی از جامعه شناسی زیست محیطی در رشته های تحصیلی و آموزش مهارت های چگونگی رفتار نسبت به محیط زیست در مهارت های فنی حرفه ای میتواند در کنار افزایش تحصیلات افراد زمینه را برای انجام کنش ها و رفتارهای مسئولانه ی زیست محیطی در جامعه مواجه شده با بحرانهای زیست محیطی، مهیا کند. بر این اساس میتوان فرض کرد با افزایش ابعاد سرمایه ی فرهنگی سرمایه ی فرهنگی افراد افزایش می یابد و در نتیجه نگرشی زیست محور و رفتارهای زیست محیطی در جامعه نسبت به محیط زیست صورت گیرد (صالحی و امامقلی، ۱۳۹۱: ۹۸).

در یک جمع بندی از نظریات مطرح شده باید بیان کرد که دانش و آگاهی درباره محیط زیست از اهمیت زیادی برخوردار است. (فیش بین و ایزن (۱۹۷۵) و استرن (۱۹۹۷) مدعی هستند؛ که دانش میتواند گرایش و هنجارهای ذهنی افراد را تغییر دهد و از این طریق منجر به تغییر رفتار شود. از طرف دیگر باید بیان کرد که هابس (۲۰۰۴) که اصطلاح سرمایه فرهنگی بازنمای جمع نیروهای غیر اقتصادی مثل زمینه خانوادگی طبقه اجتماعی سرمایه گذاری های گوناگون و تعهدات نسبت به تعلیم و تربیت و مانند اینهاست. از نظر بوردیو (۱۳۸۴) سه منبع عمده سرمایه فرهنگی پرورش خانوادگی آموزش رسمی و فرهنگ شغلی است و انباشت سرمایه فرهنگی در افراد از طریق این سه منبع سبب بروز تفاوت هایی در دارندگان سرمایه فرهنگی و آنهایی که فاقد آن هستند، می شود. به نظر میرسد سرمایه فرهنگی که متغیری به نسبت جدید در حوزه جامعه شناسی است عاملی تعیین کننده در اعمال و رویه های انسان و بالاخص نوع رفتار با محیط زیست باشد؛ بنابراین میتوان فرض نمود با افزایش سرمایه فرهنگی افراد در اشکال گوناگون آن و در نتیجه این افزایش رفتارهای مسئولانه تری در جامعه نسبت به محیط زیست صورت گیرد و رفتارهای منفعت طلبانه در قبال محیط زیست مطابق نظریه اشتایبرگ (۲۰۰۸) کاهش مییابد بنابراین میتوان بیان کرد که تاکید بر سرمایه فرهنگی و دانشهای مرتبط با محیط زیست میتواند از طریق تاثیر بر ارزش گرایش و هنجارهای ذهنی زیست محیطی بر رفتارهای مسئولانه محیط زیستی اثر بگذارد و از این طریق باعث کاهش رفتارهای مخرب محیط زیست شود.

دانش زیست محیطی

دانش به منزله یک ضرورت برای انجام موفقیت آمیز فعالیت ها قلمداد می شود. در واقع دانش به مثابه ابزاری جهت چیره شدن بر موانع روان شناختی نظیر نا آگاهی یا اطلاعات غلط به کار گرفته می شود. از نظر فریج در بین ابعاد فرهنگ زیست محیطی دانش بیش ترین تاثیر را بر آگاهی زیست محیطی می گذارد. دانش مساله محور می تواند با تاثیر مستقیم بر آگاهی زیست محیطی تاثیر غیر مستقیم بر رفتار زیست محیطی بگذارد. فریج (۲۰۰۴) امروزه دانش زیست محیطی نه تنها یک ایدئولوژی است بلکه مساله مهمی در رقابت بازار

محسوب می شود که بر رفتار مصرف کننده تاثیر گذار است. دانش زیست محیطی به عنوان دانش عمومی در مورد حقایق، مفاهیم و روابط محیط طبیعی و اکوسیستم هایش تعریف می شود. نخعی و خیری (۱۳۹۱: ۱۱۰) یکی از مهم ترین عواملی که باعث می شود مردم نسبت به حفظ محیط زیست بی توجه باشند بی اطلاعی آن هاست راد فورد، (۱۳۸۱: ۱۷۸) دو رویکرد عمده برای سنجش دانش شناسایی شده است.

این که یک فرد واقعا چقدر میدانند (دانش عینی ۲- ارزیابی شخصی فرد از میزان دانشش بدین معنی که شخص فکر میکند چقدر میدانند) دانش ذهنی اگر چه سنجش دانش و آگاهیهای زیست محیطی مشکل است؛ اما دانش پایه ای برای اعتقادات زیست محیطی می باشد (Barber et al. ۲۰۰۹ به نقل از نخعی و خیری، ۱۳۹۱: ۱۱۰).

رفتار زیست محیطی

رفتار زیست محیطی رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می دهد. افراد هر اجتماعی بر حسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی فرهنگی و شخصیتی خود برخورد متفاوتی نسبت به محیط زیست دارند. این رفتارها ممکن است کاملاً مثبت محیط گرایانه و مسئولانه باشد یا برعکس کاملاً منفی و مخالف محیط زیست منظور از رفتار محیط گرایانه رفتاری است که آگاهانه به دنبال کاهش اثر منفی کنش فرد بر روی جهان طبیعی و ساخته شده به دست انسان از جمله کاهش مصرف انرژی و منابع استفاده از مواد غیر رسمی کاهش تولید مواد زائد باشد. رفتارهای زیست محیطی مسئولانه مجموعه ای از کنش های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در طیف وسیعی از احساسات، تمایلات و آمادگیهای خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می شود (کولموس و اجی من ۲۰۰۲ به نقل از نواح و دیگران، ۱۳۹۰: ۸۳).

نگرش زیست محیطی

نگرش های زیست محیطی مجموعه احساسات خوشایند یا ناخوشایند در مورد ویژگیهای محیط فیزیکی یا مسائل مرتبط با آن است. مقیاس نگرش زیست محیطی بر اساس NPEI پارادایم جدید محیط زیست که در سال ۱۹۸۷ توسط دو دانشمند علوم معماری و شهرسازی، اجتماعی به نام های دانلپ و ون لیر ساخته شده و تاکنون در کشورهای زیادی اجرا گردیده است. هر چند برخی محققین معتقدند مقیاس ۱۲ گویه ای ساخته شده توسط دانلپ و ون لیر هنوز مقیاس معتبری است و به خوبی میتواند نگرش زیست محیطی افراد را بسنجد و اعتبار مقیاس آن در مطالعات متعدد تاکنون تأیید شده است (ملک آبادی و دیگران ۱۳۹۳: ۱۷) از دلایل اصلی پرداختن به نگرش ها یکی این انتظار است که بتوانیم رفتار شخص را پیش بینی کنیم این فرض که نگرشهای شخص تعیین کننده ی رفتارهای او است، در تفکر غربی استقرار دارد و در موارد بسیار این فرض صادق است اما تحقیقات نشان می دهد رابطه ی بین نگرش و رفتار پیچیده تر از آن است که تصور می شود (روگرز، ۲۰۰۳: ۱۸۱).

پیشینه پژوهش

دیهول و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله ای با عنوان تبیین جامعه شناختی رفتار محیط زیستی (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی به این نتیجه رسیدند که میزان آگاهی، نگرش و رفتار زیست محیطی شهروندان تهران در حد متوسط رو به بالا است. همچنین یافته ها نشان می دهد که رابطه مثبت و معناداری بین نگرش و آگاهی زیست محیطی با رفتار آن وجود دارد. علاوه بر این نتایج مدل معادله ساختاری نشان می دهد در مجموع دو متغیر نگرش و آگاهی زیست محیطی توانسته اند ۶ درصد از واریانس رفتار زیست محیطی را تبیین کنند.

دشتکی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله ای با عنوان تبیین اخلاق زیست محیطی شهروندان در تعالی محیط زیست ارائه مدل مفهومی اقدام به تبیین نقش اخلاق زیست محیطی شهروندان در تعالی محیط زیست بر اساس آموزه های قرآنی با بهره گیری از تفسیر المیزان نمودند. در این راستا به منظور تحلیل گزاره های اخلاقی قرآن کریم از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده گردید. در این پژوهش کدگذاری، طبقه بندی و مقوله بندی متون انتخابی توسط نرم افزار ATLAS ti صورت گرفت

سیف و سیف (۱۴۰۱) در مقاله ای با عنوان عوامل موثر بر رفتار محیط زیستی در تجربه زیسته کنشگران محیط زیست مورد مطالعه: انجمن ناجیان و حامیان گهر رود اشترانکوه دورود به این نتیجه رسیدند که پنج مقوله اصلی تأثیرگذار بر رفتار محیط زیستی افراد عبارت اند از جامعه پذیری محیط زیستی، نگرش محیط زیستی، سیاست گذاری ساختاری، فضای مجازی و مشکلات اقتصادی. این یافته ها گویای آن است؛ که از میان مقولات به دست آمده و عوامل تأثیرگذار بر رفتار محیط زیستی از دیدگاه کنشگران محیط زیست مهم ترین موضوع جامعه پذیری محیط زیستی است. چرا که از بین ۲۵ نمونه آماری ۲۳ نفر از اعضا به نقش مهم جامعه پذیری محیط زیستی در رفتار مثبت یا منفی نسبت به محیط زیست تأکید داشته اند.

حسین آبادی و غیرتی (۱۴۰۲) در مقاله ای با عنوان بررسی رابطه بین نگرش و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر قاین به این نتیجه رسیدند که میانگین رفتارها و نگرش های زیست محیطی شهروندان هر دو در حد بالاتر از متوسط است. همچنین نتایج آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون تأثیر مثبت نگرش زیست محیطی بر رفتار زیست محیطی را در نمونه آماری تأیید کرد بر این اساس می توان گفت. تغییر در نگرش افراد نسبت به مسائل و مقوله های زیست محیطی میتواند بر تغییر رفتار آنها موثر باشد.

خیرالدین (۱۴۰۳) در مقاله ای با عنوان چگونگی مدیریت محیط زیست در عصر تحولات به این نتیجه رسیدند که نابودی محیط زیست که عمدتاً نتیجه سیاست های توسعه ای ناپایدار و لجام مدیریت غلط است، به افزایش هزینه های سلامت آب و خاک در جامعه منجر می شود.

آسیدسوی و اوکتای (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان بررسی رفتارهای زیست محیطی به عنوان عامل اصلی تعیین کننده شهروندی اکولوژیکی به این نتیجه رسیدند که نگرش های زیست محیطی بر آگاهی از محیط زیست تأثیر میگذارد و در نتیجه آگاهی از مشکلات زیست محیطی فرد متعهد شده و سطح معینی از رفتار محیطی را انجام می دهد.

اورویسکا و هونادی (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان رفتار حامی محیط زیست شهروندان اتحادیه اروپا نگرشی به قوانین و استانداردهای زیست محیطی مشترک نشان داده اند که شهروندان اتحادیه اروپا دیدگاه عمدتاً مثبتی در مورد قانون حفاظت از محیط زیست اتحادیه اروپا و اجرای استانداردها نشان میدهند. پاسخ دهندگان با رفتار حامی محیط زیست در زندگی روزمره خود به طور قابل توجهی طرفدار

قوانین مشترک زیست محیطی و استانداردها هستند. زنان مدیران و علاقه مندان به امور سیاسی امور نیز در این میان مثبت تر از بقیه گروه ها هد

گلدمن و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی، آموزش شهروند زیست محیطی و رفتار زیست محیطی مسئولیت پذیر: عوامل داخلی یعنی روانی - اجتماعی شخصیتی که بر رفتار زیست محیطی شهروندان تأثیر می گذارند را بررسی کرده اند. این پژوهش که به شیوه کیفی انجام گرفته است. مدل‌های انتخابی را در رابطه با عوامل تأثیر گذار بر تصمیمات رفتاری ارائه کرده است که هم اکنون به عنوان چارچوب های اساسی در بررسی رفتار حامی محیط زیست و نظریه های معاصر منتخب تأیید شده است.

ون بو سکرک و همکاران (۲۰۲۳) به بررسی عواملی پرداختند که از علم شهروندی در بین آژانس های مدیریت حیات وحش آمریکا حمایت می شد. این مطالعه نشان می دهد که بین تحقیقات و اعضای عمومی می تواند به بهبود محیط زیست کمک کند.

پر اتاما و همکاران (۲۰۲۵) در پژوهشی به مرور ادبیات موجود در رفتار زیست محیطی دانش آموزان و عواملی که بر این رفتار تأثیر می گذارند، پرداختند این تحقیق نشان می دهد که آموزش و آگاهی از مسائل زیست محیطی تأثیر بسزایی بر رفتارهای زیست محیطی دانش آموزان دارد. بنابر این برنامه های آموزشی باید به گونه ای طراحی شوند که درک عمیق تری از مسائل زیست محیطی ایجاد کنند.

رازالی و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی به بررسی عوامل روان شناختی بر رفتار زیست محیطی در مناطق شهری پرداختند. این مطالعه بر روی نوجوانان مدارس بود و نتایج نشان داد که عواملی مانند نگرش، هنجارهای اجتماعی و احساس مسئولیت شخصی بر رفتار زیست محیطی تأثیر دارند.

تین و هانگ (۲۰۲۳) در پژوهشی به بررسی تفاوت های جنسیتی در ثبات رفتاری طرفدار محیط زیست در طول همه گیری کووید ۱۹ پرداختند. نتایج نشان داد تفاوت های جنسیتی در پاسخ به مسائل زیست محیطی مشهود است و مردان و زنان به طور متفاوتی به عوامل اقتصادی و اجتماعی واکنش نشان می دهند؛ بنابراین سیاست های زیست محیطی باید با در نظر گرفتن این تفاوت ها طراحی شوند.

ویجا یا کوکچانگ (۲۰۲۳) به بررسی عوامل موثر بر رفتار زیست محیطی دو نسل به دلیل دسترسی به اطلاعات و آگاهیهای بیشتر به رفتارهای مثبت زیست محیطی پرداختند؛ نتایج نشان داد که نیاز به حمایت های قوی و برنامه های آموزشی برای مشارکت این نسل به مشارکت در مسائل زیست محیطی احساس می شود.

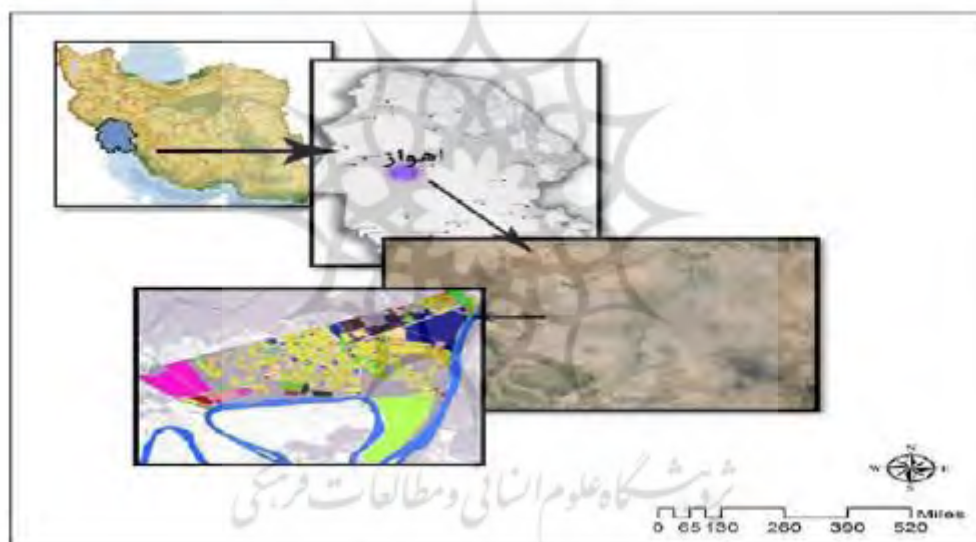
روش شناسی پژوهش

ماهیت پژوهش حاضر از نوع نظری کاربردی و روش آن توصیفی - تحلیلی می باشد. روش جمع آوری داده ها کتابخانه ای و میدانی، تعداد جمعیت محدوده مورد مطالعه منطقه ۴ شهرداری اهواز در سال ۱۳۹۰ دارای (۱۹۵۹۹۲) نفر است با استفاده از فرمول کوکران حجم جامعه آماری ۳۳۰ نفر به دست آمده و آزمون pre-test به تعداد ۳۰ نفر پرسشنامه توزیع گردید و پایایی آن یا (۰/۹۲) در صد اطمینان به دست آمده است و در مرحله بعد پرسشنامه ها به صورت تصادفی میان شهروندان منطقه ۴ شهرداری توزیع شده است. در نهایت داده های مستخرج از پرسش نامه ها در نرم افزار SPSS و با آزمونهای آماری پیرسون و اسپیرمن و ANOVA مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته شده است؛ که نتایج آن به صورت جداول آورده شده است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اهواز نیز به عنوان یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز شهرستان اهواز و استان خوزستان از نظر جغرافیا بی در ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. این شهر با مساحت ۲۲۰ کیلومتر مربع دومین شهر وسیع ایران پس از تهران میباشد. نقشه شماره (۱) موقعیت شهر اهواز در تقسیمات سیاسی کشور را نشان می دهد.

شهر اهواز از سمت شمال به شهرهای شیبان و بس ملاثانی شوشتر در فول و شوش؛ از شرق به شهرستان رامهرمز؛ از غرب به حمیدیه و دشت آزادگان و از سمت جنوب به شهرهای شادگان بندر ماهشهر خرمشهر و آبادان محدود می گردد. وسعت شهر اهواز در محدوده ی قانونی شهری ۲۲۲ کیلومتر مربع در محدوده ی خدماتی ۳۰۰ کیلومتر مربع و در محدوده ی استحقاقی ۸۹۵ کیلومتر مربع می باشد. این شهر دارای هشت منطقه ی شهرداری است که هر یک دارای سه یا چهار ناحیه می باشند (سازمان جغرافیایی نیروی مسلح ۱۳۸۵: ۳) مهمترین ویژگی طبیعی شهر اهواز رودخانه کارون است که پر آب ترین و بزرگ ترین رودخانه ایران به طول ۹۵۰ کیلومتر محسوب می شود. این رود جاذبه بسیار زیبایی را برای شهر خلق کرده است. دبی رودخانه ی کارون به طور متوسط ۶۵۴ متر معکب در ثانیه است. این رودخانه شهر را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم میکند و به شکل یک لبه برای شهر عمل می نماید. (ملکی، ۱۳۹۲: ۱۲)

شکل (۱). موقعیت جغرافیایی منطقه در کشور و استان خوزستان

منطقه ۴ با وسعتی معادل ۳۸۲۹ هکتار در جنوب غربی اهواز واقع شده است. این منطقه دارای محدوده ی جغرافیایی است؛ که از شمال به ریل راه آهن حدفاصل رودخانه ی کارون تا پارک حجاب از شرق به ریل راه آهن حدفاصل پارک حجاب تا انتهای گروه ملی صنعتی فولاد خوزستان از جنوب به انتهای گروه ملی صنعتی فولاد خوزستان تا رودخانه کارون و از غرب رودخانه کارون حدفاصل کوی چنیه تا ریل راه آهن پیچ ۱ ستادیوم ختم می شود و شامل ۱۵ محله میا شد جدول زیر ویژگی های جمعیتی محلات منطقه ۴ شهرداری اهواز ۱۳۸۵ را نشان می دهد. طبق جدول شماره (۱) این منطقه دارای ۳۵۰۰۷ خانوار جمعیتی معادل ۱۶۵۰۹۹۲ نفر است که ۱۷ درصد جمعیت کل شهر را در بر می گیرد. از این تعداد جمعیت ۸۳/۵۱۳ نفر را مردان و ۸۲/۴۷۹ نفر را زنان تشکیل داده اند. نسبت

جنسی این منطقه ۱۰۱/۳ نفر و بعد خانوار این منطقه بالاتر از بعد خانوار شهر اهواز ۴/۷ است و تراکم جمعیت منطقه معادل ۱۲/۸ نفر در هکتار می باشد.

جدول (۱). تراکم جمعیت نسبت جنسی و محله ها

تراکم جمعیت	بعد خانوار	نسبت جنسی	زن	مرد	کل	تعداد خانوار	کد محله
۵۳.۴	۴.۸	۱۰۹	۳۸۰.۶	۴۱۴.۷	۷۹۵.۳	۱۶۵۵	۱
۵۸.۹	۵	۱۱۰.۵	۴۰۴.۷	۵۰۷.۲	۸۵۲.۰	۱۶۹۰	۲
۶۹.۳	۶.۵	۷۴.۰۲	۶۰۸.۳۱	۵۲۳.۱	۱۱۹۰.۳	۱۸۳۹	۳
۳۹.۳	۵	۱۰۴.۱	۵۰۳.۴	۴۳۱.۱	۱۰۳۵.۵	۲۰۴۹	۴
۳۶.۸	۴.۵	۱۰۱.۷	۴۳۳.۸	۵۲۹.۶	۸۵۴.۹	۱۸۸۳	۵
۴۱.۵	۴.۳	۹۴.۳	۵۶۱.۴	۵۹۳.۴	۱۰۹۱.۰	۲۵۴۷	۶
۳۷.۸	۴.۴	۱۰۵.۷	۵۶۳.۴	۸۰۸.۹	۱۱۵۴.۸	۲۶۳	۷
۳۹.۲	۴.۷	۱۰۸.۲	۷۴۷.۷	۵۵۴.۷	۱۵۵۶.۶	۳۳۱۹	۸
۴۳.۸	۵.۲	۱۰۸.۲	۵۱۲.۷	۵۹۳.۱	۱۰۶۷.۴	۲۰۶۴	۹
۳۵	۴.۵	۱۰۴.۵	۵۶۷.۸	۵۸۱.۷	۱۱۶۰.۹	۲۵۵۸	۱۰
۳۶.۶	۴.۶	۱۰۶.۶	۵۴۵.۷	۵۵۶.۸	۱۱۰۲.۴	۲۴۳۰	۱۱
۳۳.۴	۴.۵	۱۰۳.۲	۵۴۴.۸	۵۱۸.۶	۱۰۶۳.۴	۲۴۵۶	۱۲
۳۸.۱	۴.۵	۱۰۴.۶	۴۹۶.۰	۵۹۳.۸	۱۰۹۱.۶	۲۲۶۰	۱۳
۴۲.۵	۴.۶	۱۰۹.۶	۵۴۱.۶	۵۹۳.۸	۱۱۳۵.۴	۲۴۶۱	۱۴
۳۶.۸	۴.۶	۹۰.۱	۷۷۴.۲	۶۹۷.۳	۱۴۷۱.۵	۳۱۹۳	۱۵
۴۲.۸	۴.۷	۱۰۱.۳	۸۲۴.۷۹	۸۳۵.۱۳	۱۶۵۹.۹۲	۳۵۰۰.۷	جمع

یافته های پژوهش

یافته های توصیفی

از بین افراد پاسخ گو ۵۷/۳ درصد را خانم ها و ۴۲/۷ درصد را مردان را که ۴۶/۴ درصد آنها را مجرد و ۵۳/۶ درصد را متأهل تشکیل می دهند. از لحاظ سنی جوان ترین افراد پاسخ گو را سن ۱۶ ساله یعنی ۳ درصد و مسن ترین آن ها ۵۳ ساله ۰/۹ درصد ۳۱/۵ درصد هم سن خود را بیان نکرده اند که بیشترین درصد را به خود اختصاص داده اند. از میان افراد نمونه آماری از نظر سطح تحصیلات بیشترین ۳۴/۵ درصد را کاردانی و کارشناسی و کمترین ۷۰ سیکل را تشکیل می دهد هم چنین از نظر شغل بیشترین تر شغل های دولتی با ۴۰/۶ درصد و کمترین را خانه دار با ۰/۹ تشکیل می دهد در صد و از نظر درآمد بیشترین تر افراد پاسخ گو ۲۹/۹ درصد دارای درآمد زیر ۵۰۰ هزار تومان و تنها ۱/۸ درصد از آنها دارای درآمد بالای دو میلیون و بیشترین تر می باشند همان طور که در جدول شماره (۲) نشان داده شده است.

جدول (۲). تعداد و درصد فراوانی تحصیلات شغل و درآمد افراد پاسخ گو

تحصیلات	تعداد	درصد	شغل	تعداد	درصد	درآمد	تعداد	درصد
بی سواد	۳۵	۱۰/۶	محصل و دانشجو	۸۶	۲۶/۱	کمتر از ۵۰۰ هزار تومان	۶۹	۲۹/۹
ابتدایی	۳۰	۹/۱	دولتی	۱۳۴	۴۰/۶	۶۰۰ هزار - یک میلیون	۸۳	۲۵/۲
سیکل	۲۳	۷/۰	آزاد	۹۲	۲۷/۹	یک میلیون - صد دو میلیون	۵۰	۱۵/۲
دیپلم	۶۴	۱۹/۴	خانه دار	۳	۰/۹	دو میلیون - پانصد	۵۱	۱۵/۵
کاردانی و کارشناسی	۱۱۴	۳۴/۵	بیکار	۱۱	۳/۳	بیش از دو میلیون	۶	۱/۸
کارشناسی ارشد و بالاتر	۵۳	۱۶/۱	پزشکی	-	-	بدون جواب	۷۱	۲۱/۵
بدون پاسخ	۱۱	۳/۳	بدون پاسخ	۴	۱/۲			

بررسی فراوانی و درصد شاخص ها در محدوده مورد مطالعه

شاخص رفتارگرایی

با توجه به نتایج جدول (۳) ۱۲/۱ درصد از شهروندان پاسخ گو زباله های منزل خود را در ماه گذشته همیشه تفکیک کرده اند، ۳۱/۵ درصد همیشه زباله های خانگی را در ساعت ۸-۹ شب در محل های معین شده در بیرون خانه قرار می دهند، ۱۱/۵ درصد معمولاً همیشه از کیسه های مناسب برای دفع زباله استفاده می کنند. ۱۴/۸ درصد همیشه در رفت و آمدهای درون شهری معمولاً از اتوبوس با دوچرخه شخصی استفاده می کنند. در کل ۳۰/۵۴ درصد نسبت به رفتار زیست محیطی اصلاً، ۲۲/۱۸ درصد به ندرت ۱۷/۷۹ درصد گاهی اوقات ۱۳/۱۷ درصد اغلب اوقات و تنها ۱۶/۳۳ درصد همیشه رفتار مناسبی دارند.

معماری و شهرسازی

شاخص دانش زیست محیطی

همان طور که در جدول (۴) مشاهده میکنید ۸۳/۳ درصد کاملاً متوجه مفهوم جملات و کلمات روی بسته بندی ها می باشند، ۷۴/۲ درصد کاملاً موافق این هستند که از مضرات آلودگی زیست محیطی بر روی سلامت انسانها مطلع هستند. ۷۵/۸ درصد کلاً حفاظت از گونه های گیاهی و جانواری را لازم می دانستند و موافق این کار هستند. در کل ۵۸/۸۴ درصد با دانش محیط زیست موافق هستند یعنی نسبت به محیط زیست دانش دارند ۲۰/۵۷ درصد موافق، ۱۱/۷۸ درصد تا حدودی موافق ۴/۶۴ درصد مخالف و ۴/۱۴ درصد کاملاً با دانش زیست محیطی مخالف بودند.

شاخص بیش زیست محیطی

با توجه به نتایج استخراج شده از پرسشنامه که در جدول (۵) مشاهده میکنید ۵۹۰۷ درصد از افراد جامعه آماری این که دخالت های غیر علمی از سان در طبیعت نتایج ناگواری در پی دارد کاملاً موافق بودند ۷۹۰۴ درصد کاملاً موافق این هستند که همه ی موجودات حق زندگی کردن دارند. ۶۷۰۱۷ درصد کاملاً با بیش زیست محیطی موافق هستند، ۱۴۰۴۹ درصد موافق، ۸۰۲۳ درصد تا حدودی موافق ۴۰۴۴ درصد مخالف و ۶۰۱۹ درصد کاملاً مخالف هستند.

یافته های استنباطی

فرضیه اول به نظر می رسد بین دانش زیست محیطی با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۳). رابطه بین دانش زیست محیطی با رفتار مسئولانه در قبال زیست محیطی

رابطه بین دانش با رفتار زیست محیطی	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معناداری	تأیید یا رد فرضیه
	-/۱۰۹	۰/۰۵۳	تأیید فرضیه

با توجه به آزمون اسپیرمن همان که نتایج آن در جدول شماره (۳) نشان می دهد بین دانش زیست محیطی با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد زیرا دارای ضریب همبستگی ۱۰۹ و با سطح معناداری ۰۰۰۵۳ می باشد به عبارتی دیگر هر چه دانش شهروندان نسبت به زیست محیطی بیش تر شود به همان اندازه نسبت به محیط زیست رفتارهای بهتر و شایسته تر نشان میدهد و کمتر باعث تخریب و آسیب رساندن به محیط زیست میشوند. کایزر و دیگران هم در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که دانش زیست محیطی ۴۰ درصد از قصد رفتار زیست محیطی را و ۷۵ درصد از کل رفتار زیست محیطی را تبیین می کنند.

فرضیه دوم به نظر می رسد بین نگرش زیست محیطی با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول شمار (۴) رابطه بین نگرش زیست محیطی با رفتار مسئولانه در قبال زیست محیطی

رابطه بین نگرش با رفتار زیست محیطی	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معناداری	تأیید یا رد فرضیه
	-/۰۳۳	۰/۵۶۰	رد فرضیه

همان طور که در جدول شماره (۴) نشان می دهد بین نگرش زیست محیطی و رفتار مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معناداری وجود ندارد زیرا سطح معناداری به دست آمده با توجه به آزمون پیرسون ۵۶۰ می باشد که بیش تر از ۰۰۰۵ می باشد. این نتیجه بر خلاف نظریه گراب می باشد چون که گراب میگوید در بین ابعاد زیست محیطی نگرش زیست محیطی بیش ترین تأثیر را بر رفتارهای

زیست محیطی دارد که نتایج استخراج شده از جامعه آماری خلاف این نظریه را ثابت کرده است. در پژوهشی که صالحی انجام داد بر عکس نتیجه این فرضیه به دست آمده است.

فرضیه سوم به نظر می رسد بین من و تحصیلات با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۵). رابطه بین سن و تحصیلات با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی

رابطه بین سن و تحصیلات با رفتار زیست محیطی	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تأیید یا رد فرضیه
	۰/۳۰۴	۰/۰۰۰	رد فرضیه

طبق نتایجی که در جدول شماره (۵) نشان داده می شود بین من و تحصیلات با رفتار زیست محیطی شهروندان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد زیرا ضریب همبستگی پیرسون ۰/۳۰۴ با سطح معناداری ۰/۰۰۰ می باشد به عبارتی دیگر با افزایش سن و سطح تحصیلات شهروندان نسبت به محیط زیست رفتار بهتری نشان می دهند و کمتر خسارت به آن وارد می کنند. این نتیجه بر عکس نتیجه به دست آمده از پژوهش وان لیرو دانلب بلیکی لاوه و دیگران میا شد؛ اما کلانتری و دگران، عبدالهی در پژوهش خود به چنین نتیجه دست یافته بودند. هم چنین نواح و دیگران در سال ۱۳۹۰ در پژوهشی که در این رابطه در شهر اهواز انجام داده بودند به چنین نتیجه رسیدند که بین متغیرهای سن جنس و تحصیلات با رفتارهای زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه چهارم به نظر می رسد بین جنسیت با رفتار مسئولانه در قبال زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۶). رابطه بین جنسیت با رفتارهای مسئولانه در قبال زیست محیطی

مجموع میانگین اختلاف از		درجه آزادی df	اختلاف میانگین از	F	سطح معناداری
بین گروهی	۶۰۲/۵۷۰	۱	۶۰۲/۵۷۰	۱۵/۸۳۴	۰/۰۰۰
درون گروهی	۱۰۵۳ ۱۲۱۴۰	۳۱۹	۳۸/۰۵۷		
جمع	۶۲۳ ۱۲۷۴۲	۳۲۰			

با توجه به آزمون آن‌ها که نتایج آن در جدول شماره (۶) نشان داده شده است بین جنسیت با رفتار زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد چون سطح معناداری ۰/۰۰۰ می باشد؛ یعنی بین رفتار مردان و زنان نسبت به محیط زیست تفاوت وجود دارد بر عکس نتیجه پژوهش لاهو و دیگران که جنسیت در رفتارهای زیست محیطی تأثیر چندانی ندارد.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست محیطی شهروندان منطقه ۴ شهرداری اهواز انجام شد. تحلیل داده‌های به دست آمده از نظر توصیفی نشان داد که جامعه آماری دارای توزیع نسبتاً متعادلی از نظر جنسیتی است و بخش عمده‌ای از پاسخ‌دهندگان در رده‌های سنی میانسال و دارای سطح تحصیلات متوسط (کاردانی و کارشناسی) هستند. اغلب آن‌ها دارای شغل‌های دولتی با درآمدهای پایین‌تر از ۵۰۰ هزار تومان‌اند. این ویژگی‌ها می‌تواند نقش مهمی در تبیین الگوهای رفتاری زیست محیطی ایفا کند، چراکه بر اساس ادبیات پژوهش، عواملی نظیر سطح تحصیلات، نوع شغل و میزان درآمد با رفتارهای زیست محیطی همبستگی معناداری دارند. در تحلیل رفتارهای زیست محیطی مشخص شد که فقط حدود ۱۶ درصد از شهروندان همواره رفتارهای مسئولانه محیط‌زیستی دارند و در صد قابل توجهی اصولاً از این رفتارها پیروی نمی‌کنند. رفتارهایی مانند تفکیک زباله، استفاده از حمل و نقل عمومی و انتخاب کیسه‌های مناسب برای زباله به‌طور کلی با فراوانی پایین در بین پاسخ‌دهندگان گزارش شد. این وضعیت می‌تواند بازتابی از ضعف سیاست‌های آموزش عمومی محیط‌زیست، نبود برنامه‌ریزی مناسب در سطح شهری یا حتی بی‌اعتمادی عمومی نسبت به عملکرد نهادهای مدیریت شهری باشد.

در بعد دانش زیست محیطی، اکثریت شهروندان با مفاهیم پایه محیط‌زیستی آشنایی داشته و حدود ۵۸ درصد دارای سطح دانش نسبتاً بالایی هستند. با این حال، این آگاهی به‌طور مستقیم به بروز رفتار منجر نشده و پدیده‌ای تحت عنوان «شکاف دانش و رفتار» همچنان در این جامعه مشهود است. یافته‌ها نشان می‌دهند که بین سطح دانش و رفتار زیست محیطی رابطه معنادار (هرچند ضعیفی) وجود دارد و دانش بالاتر می‌تواند احتمال بروز رفتارهای سبز را افزایش دهد. در بررسی بینش زیست محیطی مشخص شد که اغلب پاسخ‌دهندگان با اصول اخلاق زیست محیطی مانند ارزش ذاتی طبیعت و اثرات دخالت انسان در طبیعت موافق هستند. با این حال، وجود این باورها لزوماً منجر به عملکرد مناسب نمی‌شود، زیرا پیوند بین باور و کنش واقعی، نیازمند واسطه‌هایی همچون نهادهای حمایتی، آموزش‌های هدفمند و تغییرات فرهنگی است. در تحلیل نگرش زیست محیطی مشخص شد که برخلاف انتظار، رابطه‌ای معنادار میان نگرش و رفتار یافت نشد. این موضوع با برخی نظریه‌های رفتاری در تضاد است و احتمالاً تحت تأثیر عوامل فرهنگی، شرایط خاص منطقه یا گرایش پاسخ‌دهندگان به پاسخ‌های اجتماعی‌پسند قرار دارد.

از سوی دیگر، متغیرهایی مانند سن و تحصیلات رابطه مستقیمی با رفتارهای زیست محیطی داشتند. افراد مسن‌تر و دارای تحصیلات بالاتر، عملکرد زیست محیطی بهتری از خود نشان داده‌اند که می‌توان آن را ناشی از درونی سازی عمیق‌تر ارزش‌ها و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر دانست. در تحلیل جنسیت نیز مشخص شد که زنان نسبت به مردان رفتارهای زیست محیطی مسئولانه‌تری دارند. این یافته با برخی پژوهش‌ها هم‌راستا است و می‌تواند ریشه در نقش‌های اجتماعی زنان، تربیت خانوادگی و مشارکت بیشتر آن‌ها در امور خانه‌داری و مدیریت منابع داشته باشد.

در مجموع، با وجود سطح نسبتاً مطلوب دانش و بینش زیست‌محیطی در میان شهروندان منطقه ۴ اهواز، رفتارهای اجرایی آنان در قبال محیط‌زیست چندان مطلوب نیست. عواملی همچون سطح دانش، سن، تحصیلات و جنسیت در بروز این رفتارها مؤثر بوده‌اند، در حالی که نگرش زیست‌محیطی به‌تنهایی نتوانسته به پیش‌بینی‌کننده‌ای قوی تبدیل شود. این وضعیت نشان می‌دهد که رویکردهای رفتاری در حوزه محیط‌زیست نمی‌توانند صرفاً بر باورها و نگرش‌ها تکیه کنند، بلکه نیازمند به‌سز سازی فرهنگی، آموزش، ساختاری و حتی اقتصادی هستند تا شرایط واقعی برای تبدیل این نگرش‌ها به رفتار فراهم گردد. در این راستا پیشنهاد می‌شود که آموزش‌های محیط‌زیستی در سطوح مختلف، به‌ویژه مدارس، تقویت شده و بر مهارت‌های عملی و رفتارمحور تأکید شود. همچنین لازم است کمپین‌های محلی برای ارتقای حس مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی طراحی و اجرا شود، به‌ویژه در مناطق کم‌درآمد. توجه ویژه به گروه‌های دارای تحصیلات پایین و درآمد کم، بهره‌گیری از نقش زنان به‌عنوان عاملان تغییر و انجام مطالعات کیفی مکمل برای شناسایی موانع فرهنگی و روان‌شناختی، از جمله راهکارهای ضروری برای ارتقای عملکرد زیست‌محیطی شهروندان محسوب می‌شوند.

منابع

- برون، لستر و کین، هال (۱۳۷۵) برای چند نفر جا است؟ ترجمه حمید طراوتی و فرزانه بهار، تهران: چاپ دوم
- صالحی، صادق و حمایت خواه جهرمی، مجید (۱۳۹۲) مقایسه تحلیلی ارزشهای زیست‌محیطی جهان اسلام و غریب تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش
- صالحی، صالح (۱۳۸۹)، نگرش جدید نسبت به محیط زیست و مصرف انرژی فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات و ارتباطات سال ششم، شماره ۲۰، تهران صص ۲۱۶-۱۹۷
- کریم زاده سارا (۱۳۸۸)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی رفتار مصرف انرژی در منزل شهروندان شهر ارومیه، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور تهران
- گیدنر، آنتونی (۱۳۸۳) جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری تهران: نشر نی، چاپ سیزدهم
- نخعی، آرزو و خیری بهرام (۱۳۹۱) بررسی تأثیر عوامل منتخب بر قصد خرید محصولات سیر مجله مدیریت بازاریابی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین شماره ۱۵، صص ۱۰۵-۱۳
- نواح عبدالرضا و فروتن کیا، شهرزاد و پورتر کارونی، محمد (۱۳۹۰) بررسی رابطه بین میزان دینداری با ارزشها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه موردی شهر اهواز)، فصلنامه مطالعات شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان سال اول، شماره اول، صص ۷۷-۹۸
- بوردیو، پیر (۱۳۸۴). شکلهای سرمایه، در سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، گردآوری کیان تاج بخش، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- واقفی، الهام، حقیقتیان، منصور (۱۳۹۳) بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) بر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۸: ۴۷-۶۶.

- صالحی، صادق، پازوکی نژاد، زهرا، امامقلی، لقمان (۱۳۹۲). آموزش و پرورش و محیط زیست (نگرش، آگاهی و رفتارهای زیست محیطی دانش آموزان)، نشریه علوم تربیتی، سال بیستم شماره ۲: ۱۷۱
- آزادارمکی، تقی (۱۳۸۰). درآمدی بر نظریه‌سازی در جامعه‌شناسی، تهران: نشر کلمه.
- حاجیزاده میمنده، مسعود، سیارخلج، حامد، شکوهیفر، کاوه (۱۳۹۳). بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای زیست محیطی (مورد مطالعه؛ شهر یزد)، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی فرهنگی، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۳، زمستان ۳۳: ۹.

- Barber, N., Taylor, D. C. & Strick, S. (2009). "Environmental knowledge and attitudes: influencing the purchase decisions of wine consumers", International CHRIE Conference Refereed Track, pp.-۱۱-۱۱
- Van Buskirk AN, Boley BB, Killmaster CH. Johannsen KL, D'Angelo GJ. Drivers of support for citizen science across state wildlife management agencies in the United States. *Conservation Biology*. 2023 Jun;37(3):e14028
- Pratama SH, Ristanto RH, Handayam T, Sigit DV, Komala R. Factors Influencing Students Pro- Environmental Behavior A Systematic Literature Review: *Biosfer Jurnal Tadris Biologi* 2024 Jul 31;15(1):135-51
- Razali G, Iskandar Y, Fanuswan S, Hidayat R, Mujahid MU. Psychological Factors Influencing Pro-Environmental Behavior in Urban Areas. *West Science Interdisciplinary Studies* 2023 Jul 31;1(07) 430-7
- Tien Y, Huang J. Gender differences in pro-environmental behavioral intentions, environmental values, tolerance of environmental protection cost, and confidence in citizen participation in environmental policies during the COVID-19 pandemic in Taiwan. *Pol. J. Environ. Stud.* 2023 Sep 8;32:4813-23
- Wijaya DI Kokchang P. Investigating factors influencing generation Z's pro-environmental behavior to support the energy transition in Jakarta, Indonesia. *InBIO Web of Conferences* 2023 (Vol. 62, p. 04005). EDP Sciences
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior, *Organizational Behavior, and Human Decision Processes*, 50: 179-211.
- Stern, P. C. (1997). Toward a working definition of consumption for environmental research and policy. *Significant consumption: Research directions* (pp. 12-35). Washington, DC: National Academy Press, 1997.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.